

תמונת מצב - מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן – מאי 2021

”שום מדינה החברה באמנה לא תגרש ולא תחזיר פליט, בשום צורה שהיא, אל גבולות הארצות שבהן יהיו חיי או חירותו בסכנה מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכותו לקיבוץ חברתי או להשקפה מדינית”
סעיף 33 לאמנת הפליטים

ע"פ נתוני רשות האוכלוסין וההגירה חיים בישראל כ-28,000 מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן (כ-21,000 מאריתריאה וכ-6,100 מסודן). בנוסף, לפי הערכות רשות האוכלוסין ישנם כ-7000 ילדי מבקשי מקלט, מרביתם נולדו בישראל.

מדינת ישראל מכירה בסכנת החיים שנשקפת להם אם יחזרו לארצות המוצא ולכן נמנעת מלגרשם חזרה למדינותיהם. שהייתם של מבקשי המקלט בישראל חוקית, ומוסדרת תחת מדיניות ממשלתית של אי הרחקה לאריתריאה ולסודן: הם מחזיקים באשרה מסוג 5א2 אותה עליהם לחדש מדי חצי שנה או שנה. כ-10,000 מבין מבקשי המקלט הבגירים מתגוררים בדרום תל אביב. השאר מתגוררים, בריכוזים נמוכים באופן משמעותי, בעיקר בערים: אשדוד, אילת, בני ברק, פתח תקווה וירושלים ונתניה.

למרות שמבקשי המקלט נמצאים בישראל כעשור, וחלקם אף למעלה מזה, ולמרות ההכרה בסכנה שנשקפת להם אם ישובו למדינותיהם - ישראל מונעת מהם הכרה כפליטים: בקשות המקלט שהגישו לא נבדקות. נכון למאי 2019 ממתיונות לבדיקה למעלה מ-15 אלף בקשות מקלט של אריתריאים וסודנים, חלקן ממתיונות להכרעה שנים ארוכות. בפסק דין הניתן בבג"ץ הנוגע למבקשי מקלט מדארפור, קבעה נשיאת ביהמ"ש העליון אסתר חיות: **”בהיעדר הכרעה בבקשותיהם מצויים מבקשי המקלט במשך שנים רבות בערפל נורמטיבי היוצר אי-ודאות קשה המכבידה על חייהם”**.

מדיניות ההגירה של ישראל ב-15 השנים האחרונות הותירה את מבקשי המקלט במצב של לימבו – מצד אחד ישראל מכירה בעובדה כי אינה יכולה לגרש פליטים לאריתריאה ולסודן, מצד שני היא אינה מקנה למבקשי המקלט זכויות בסיסיות כמו ביטוח רפואי ושירותים סוציאליים.

בריאות - מדיניות המסכנת את שלומם ואת חייהם של מבקשי המקלט

ישראל אינה מחילה את חוק ביטוח בריאות ממלכתי על מבקשי המקלט וכתוצאה מכך אין להם גישה לשירותי הבריאות הציבוריים אלא במקרי-חירום, כשחייהם בסכנה. כדי לקבל טיפול מבקשי המקלט נאלצים לחכות להתדרדרות במצבם, שכן רק אז יזכו לטיפול בחדרי המיון - ולאחר שמתייצב מצבם, הם משוחררים לבתייהם ללא המשך טיפול, מעקב או תרופות. בהיעדר אפשרות כלכלית, רובם צוברים חובות לבתי החולים עבור הטיפולים שניתנו. גם הביטוחים הפרטיים, שמותגים ביכולת עבודה ובהעסקה, אינם מהווים מענה מספק לצרכיהם הבריאותיים של מבקשי המקלט, משום שהם מחריגים מכיסוי "מצבים רפואיים קודמים" ונקטעים עם הפסקת העבודה או בשל מחלה קשה. משבר הקורונה וגל הפיטורין המאסיבי שבעקבותיו הוביל לאובדן של פוליסות הביטוח הפרטיות בקרב מבקשי המקלט, ולקטיעת הרצף הטיפולי באופן שהותיר רבים, לרבות חולים כרוניים, ללא טיפול בקהילה. **כיום כ-60% ממבקשי המקלט אינם מבוטחים.**

בדוח משנת 2014 ציין מבקר המדינה כי הגישה הקיימת והמצומצמת לשירותי בריאות למבקשי המקלט אינה עולה בקנה אחד עם הוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, ועם תנאי האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. בדוח המעקב מ-2018 משרד הבריאות מודה כי השירותים הניתנים כיום אינם מספקים את כל צרכיהם הרפואיים של מבקשי המקלט, וטוען כי **כבר גובשה תכנית להסדר ביטוחי מסובסד עבור מבקשי המקלט וזו אף הוצגה בפני מנכ"ל המשרד. אלא שקידומה של התכנית נעצר משיקולים פוליטיים.**

רווחה - גישה מוגבלת לשירותי רווחה של מרבית האוכלוסיות הפגיעות

ככלל, מבקשי המקלט החיים בישראל אינם זכאים להטבות וקצבאות של ביטוח לאומי, על אף היותם אחת הקהילות המוחלשות והעניות ביותר בישראל. בעקבות דוח מבקר המדינה משנת 2014 ו**עתירה שהוגשה לבג"ץ**, הורחבו בשנים האחרונות שירותי הרווחה במסגרות חוץ ביתיות לקבוצות בקרב מבקשי המקלט המצויות במצבי חירום – נשים קורבנות אלימות במשפחה, בעלי מוגבלויות, דרי רחוב וקורבנות סחר מוכרים. אך גישתם של מבקשי המקלט לשירותים אלה נותרה מצומצמת מאוד. לעיתים אין אפשרות לנצל את אותם מענים ספורים שלכאורה נגישים להם

בגלל חסמים שונים, כגון היעדר ביטוח בריאות. מלבד נפגעי אלימות במשפחה, **מבקשי ומבקשות מקלט אינם זכאים למעני רווחה בקהילה**, עובדה הפוגעת ביכולתם של הפגיעים ביותר להשתקם, לצמצם את התמיכה לה הם זקוקים ולקיים חיים עצמאיים ככל הניתן. זאת ועוד, התקציב השנתי שהקצה משרד הרווחה לטיפול בקבוצות הקצה בקהילת מבקשי המקלט נוצל באופן חלקי ואף נמצא במגמת ירידה. **בפועל, רוב הנזקקים לשירותי רווחה ולסיוע סוציאלי בקרב מבקשי המקלט מקבלים אותם מארגוני הסיוע.**

משבר הקורונה דרדר את מצבם של מבקשי המקלט

בשנה האחרונה היינו עדים לגידול במספר הפניות לקבלת סיוע, לרבות סיוע במזון, כולל מזון לתינוקות, עקב פיטורים והוצאה לחל"ת של מבקשי המקלט. מי שעד כה פרנסו את משפחותיהם בדוחק רב, הצטרפו למעגל הנזקקים לסיוע ברווחה ובדיוור, סיוע שהמדינה אינה מספקת כיום. בניגוד למפוטרים ישראלים, או עובדים שהוצאו לחל"ת, מבקשי המקלט שפוטרו לא זכאים לדמי אבטלה או לפיצויי פיטורים, שכן הם מופקדים כולם בקרן הפיקדון. **משבר הקורונה הוכיח עד כמה בעייתיות מדיניות המותרות אוכלוסיה שלמה ללא מעמד וזכויות סוציאליות לאורך יותר מעשור:** אוכלוסיית מבקשי המקלט הגיעה אל סף משבר הומניטרי, המתבטא גם בעליה במספר דרי הרחוב, בשיעורים גבוהים של חוסר ביטחון תזונתי, ודחיקת נשים למעגל הזנות. מבקשי המקלט רבים עדיין מתקשים להתגבר על המצוקה הכלכלית הקשה שיצרה שנת הקורונה, ואותות המשבר עדיין ניכרים במשפחות רבות.

תעסוקה - עמימות מתמשכת מובילה לניצול עובדים

האשרה שמחזיקים מבקשי המקלט מסוג 5א2 אמנם אינה מהווה היתר עבודה, אולם כבר בשנת 2011 התחייבה המדינה בפני בג"ץ שלא תנקוט בפעולות אכיפה נגד מעסיקיהם. כתוצאה מכך נוצרה עמימות מתמשכת ואי בהירות שמובילה לניצול של העובדים, פוגעת ביכולתם להתפרנס בכבוד, ומערימה קשיים גם על מעסיקיהם. הסדר אי האכיפה אינו תחליף לגיבוש מדיניות העסקה שקופה וסדורה.

גיבוש מדיניות רווחה, עבודה, ובריאות הולמת למבקשי המקלט היא לא רק חובתנו החוקית והמוסרית - היא גם תביא תועלת: היא תאפשר להם לחיות בכבוד וכן תוביל לפיזורם של מבקשי המקלט ברחבי הארץ. בכך היא גם תקל על השתלבותם המיטבית בחברה, ותפחית מהמצוקה ומהעומס בשכונות בהן הם חיים.

מערכת המקלט בישראל אינה מתפקדת

ברחבי העולם מבקשי מקלט מאריתריאה ומסודן מוכרים ברובם כפליטים. לעומת זאת אחוזי ההכרה בפליטים בישראל נמוכים ביותר ביחס לעולם: **עד כה רק 18 בקשות מקלט של אריתריאים ובקשת מקלט אחת של סודני התקבלו (פחות מחצי אחוז);** 600 סודנים מחבל דארפור קיבלו מעמד פליט (א/5) מכח החלטת שר הפנים משנת 2007 ללא בחינה של בקשות המקלט שלהם, וכמה מאות מבקשי מקלט סודנים מחבלי דארפור, הנובה והנילוס הכחול קיבלו מעמד תושבות ארעית (א/5) מטעמים הומניטריים, המעניק להם אשרת עבודה, ביטוח בריאות וגישה לשירותי הרווחה – גם זאת מבלי שישראל תבדוק את בקשות המקלט שלהם. כיום חיים בישראל כ-1000 מבקשי מקלט מסודאן עם אשרת תושבות ארעית. הימנעות מבחינת בקשות המקלט **אינה טעות, זו מדיניות מכוונת.**

באירופה, אחוזי ההכרה במבקשי מקלט מאריתריאה כפליטים עומדים על כ-70%. אם מוסיפים לכך את מספר האריתריאים שמקבלים הגנה משלימה (הכוללת שירותי בריאות ורווחה, ביטוח לאומי, אישור עבודה וסיוע בהתאקלמות תעסוקתית ולשונית), מספרם מגיע לכ-90% אחוזי ההכרה באירופה למבקשי המקלט מסודן: כ-50% מקבלים מעמד פליט, אם מוסיפים לכך את מספר הסודנים שמקבלים הגנה משלימה, מספרם מגיע לכ-60%.

באפריל 2021 **בית המשפט העליון קבע** כי על ישראל להכריע עד סוף שנת 2021 בעניינם של כ-2,500 יוצאי דארפור, הרי הנובה והנילוס הכחול שהגישו את בקשת המקלט שלהם עד התאריך 11.6.2017. משלא תעשה זאת, או לחילופין תגבש מדיניות כוללת בנוגע לאותם מבקשי מקלט, הם יקבלו באופן אוטומטי מעמד של תושב ארעי (א/5). בפסק הדין השופטים מתייחסים לגרירת הרגליים של המדינה בהכרעה בבקשות המקלט, "לא זו בלבד שלא נקבעה מדיניות סדורה ביחס לטיפול בבקשות [...] ההחלטות המועטות שנתקבלו ביחס למבקשי המקלט מייצרות תחושה של אקראיות ושירותיות אשר מעמיקה את תחושת התסכול ואת הפגיעה בעקבות 'הסחבת' בעניינם של יוצאי דארפור"

המצב באריתריאה - אריתריאה היא דיקטטורה דכאנית, שניה רק לצפון קוריאה, המגבילה את חירויות היסוד של אזרחיה ומנהיגה גיוס-חובה לצבא לתקופת זמן בלתי מוגבלת. השירות הצבאי באריתריאה כרוך בעבודות פרך,

בניצול, בענישה גופנית ואף בניצול מיני. נציבות האו"ם לפליטים קבעה מפורשות כי נוכח הפרת זכויות האדם המתמשכת באריתריאה, רוב רובם של האריתראים בישראל אינם יכולים לשוב בבטחה לארצם.

המצב בסודן - ב-11 באפריל 2019 הודח הנשיא עומר אל-בשיר בעקבות מחאה עממית רחבה, והצבא תפס את השלטון. בכירי המועצה הצבאית הם אנשי צבא ומפקדי מיליציות שנושאים באחריות ישירה לרצח העם בדארפור ולטיהור אתני והפרת זכויות אדם בהרי הנובה, באזור הנילוס הכחול ובאזורים נוספים. מאז אפריל ביצע המשטר הצבאי התקפות אלימות כלפי אזרחים ברחבי המדינה שבמסגרתן נפצעו ונרצחו מאות בני אדם, והמונים נאנסו באכזריות. ביולי 2019 הוכרז על הקמת ממשלת מעבר ונקבעו בחירות לנובמבר 2022, אך מאז הוסיפו ונרשמו אירועים אלימים נוספים שהובילו בין השאר לעקירתם של עשרות אלפים מבתם. בעת הזו המצב בסודן רחוק מלהציע פתרון בטוח עבור הפליטים והעקורים.

הסכם עם סודן אינו מתיר גירוש

באוקטובר 2020 הוכרז על כינון הסכם יחסים דיפלומטיים בין ישראל לסודן, עובדה זו אינה מתירה גירוש מבקשי מקלט בחזרה לסודן. על ישראל יהיה לבחון את בקשות המקלט על פי אמנת הפליטים ולהעניק מעמד למי שזכאי לכך, ללא קשר למצב היחסים הדיפלומטיים עם המדינה שממנה נמלטו. בינואר 2021 הודיע מנכ"ל רשות האוכלוסין וההגירה פרופ' שלמה מור יוסף כי גירוש לסודן לא נמצא על הפרק. יש לציין שמדינות רבות בעולם מקיימות קשרים דיפלומטיים עם סודן, יש בהן נציגות דיפלומטית סודנית, ועדיין הן מארחות בתחומן פליטים סודנים בשל האלימות הגואה באזור והסכנות הצפויות להם שם עם חזרתם.

מתווה נציבות הפליטים של האו"ם - לאחר שתכנית גירוש מבקשי המקלט לרואנדה ולאוגנדה קרסה, ב-2 באפריל 2018 קיימו ראש הממשלה ושר הפנים מסיבת עיתונאים בה הוכרז סופית כי רואנדה אינה מכירה בהסכם וכי אין אפשרות לגרש אליה בכפיה מבקשי מקלט מישראל. במקום זאת, הודיעו, נחתם הסכם בין ישראל לבין נציבות האו"ם לפליטים לפתרון "משבר הפליטים" בישראל. על פי המתווה, כ-16,500 פליטים אריתראים וסודנים יזכו ליישוב מחדש במדינות מערביות, וכ-16,500 נוספים יקבלו מעמד הומניטארי זמני, שיאפשר להם לעבוד ולקבל זכויות סוציאליות. פחות מיממה לאחר ההכרזה על המתווה, שהיה בעל יתרונות ברורים עבור ישראל, הודיע ראש הממשלה על ביטולו של ההסכם בשל לחץ מגורמים בימין.

משמעות ביטול מתווה האו"ם היא כי כל מבקשי המקלט נותרו בישראל כשהם משוללי זכויות בסיסיות, וכי מאות מיליוני השקלים שהובטחו לשיקום שכונות דרום ת"א בוטלו אף הם. נציג נציבות האו"ם לפליטים בישראל הודיע בדצמבר 2019 כי המתווה היה ונותר הדרך הטובה ביותר להתקדם. אך במקום לדאוג לתכנית הוגנת וראויה לפיזורם מרצון ולשילובם של מבקשי המקלט, מדינת ישראל בוחרת להוסיף ולהזניח אותם ואת השיקום של שכונות דרום תל אביב - אליהן דחקה את הפליטים מאז הגיעו לישראל לפני יותר מעשור.

במקום להשתמש במבקשי המקלט כאמצעי מפלג, במקום לנצל את המצוקה האמיתית של תושבי דרום ת"א לצורך התנגחות עם בית המשפט העליון, במקום לקדם שיסוע והסתה - הגיע הזמן לאמץ פתרונות קיימים - אנושיים, מעשיים וראויים.